

A FEKETEMUNKÁS BESZÉL

Lövetei Lázár László: *Feketemunka*

Lövetei Lázár László tavaly megjelent verseskötetében a kilencvenes évek Magyarországon illegálisan dolgozó erdélyi munkások világát beszéli el, ami nem kis vállalás tekintve, hogy a magyarországi olvasó valószínűsíthetően még talán Tar Sándor magyarországi munkásainak világánál is nehezebben tud kapcsolódni a kötetbeli feketemunkások világához. Nem annyira magától értetődő hát, hogy sikerül az olvasó elé tárni egy tőle időben (kilencvenes évek), társadalmi osztály tekintetében (munkásosztály) és kulturálisan (erdélyi munkás) is többé-kevésbé távol álló jelenséget úgy, hogy az ne váljon túl- vagy alulmagyarozottá, esetleg hiteltelenné. A *Feketemunka* sikerültségének egyik legkézenfekvőbb fokmérője ezért az lehet, mennyire tudja ezt a partikuláris tapasztalatot úgy közvetíteni, hogy hozzáférhető, átérezhető legyen a feketemunkások világa.

Hogy mennyire központi kérdés az ehhez megfelelő forma megtalálása, azt a szerző több interjújában is kiemeli. Ő riportverseknek nevezi a szövegeket, hozzátevé azért, hogy „ha valaki elolvassa a könyvet, tudni fogja, hogy konstrukcióról, »irodalomról« van szó”.¹ Nem gondolnám, hogy a történeteknek a dokumentálható valósághoz való viszonya lenne a kötet legfőbb tétje, ez igazán akkor válhatna kérdéssé, ha az, amivel szembe-sülünk olvasás közben, mesterkéltnek vagy hiteltelenné hatna. Mivel azonban a *Feketemunka* esetében erről nincs szó, a valódi kérdés inkább az, mit mutat meg, mit rejt el és mit tud átadni a valóságnak ebből a speciális szeletéből a Lövetei által választott forma.

Vagy helyesebben formák, ugyanis a kötetben alapvetően négy, egyértelműen elhatárolt megszólalásmód fut párhuzamosan. Találkozunk egyrészt hosszúversekkel, másrészt tanulmányfej alcímmel szereplő versekkel, harmadrészt dőlttel szedett, számozott úgynevezett vignettákkal, végül a *Krumplis gulyás* címre hallgató drámajelenettel. Ami nyelviileg mindet összefogja, azt talán díszítetlenségnek lehetne nevezni, ez a díszítetlenség azonban bőven elegendő ahhoz, hogy a kötet megőrizze egységességét. Így a különböző formák inkább árnyalatnyi eltéréseket jelentenek a közlés-módban, semmint a téma megközelítésének radikálisan különböző lehetőségeit járják körül. A kötet tehát, bár látszólag tele van metapoétikus utalásokkal, elsődlegesen mégsem az elbeszélhetőség problémáját állítja a középpontba, hanem valódi állítást tesz arról, hogyan érdemes a témát elbeszélni.

A könyv főívét, a címdlalon zárójelben jelzett egy hónapot, ami a feketemunka első napjától a hazaérkezésig tart,

¹ Lövetei Lázár László: Tudod-e vinni rendesen a cementes zsákokat. *Litera*, 2021. 10. 04., <https://litera.hu/magazin/interju/lovetei-lazar-laszlo-tudod-e-vinni-rendesen-a-cementes-zsakot.html> (2022. 07. 29.)

Kalligram Kiadó
Budapest, 2021
120 oldal, 3500 Ft

a hosszúversek teszik ki. Egyik legfontosabb ismérvük az egyes szám második személyű beszédmód, amely leginkább önmegszólításként olvasandó. Egyrészt már az első versekből kiderül, hogy a versbeszélő éppen egy *Feketemunka* című kötetben dolgozik, de nem sokkal később a nevét is megtudjuk: Lacika. Az egyes szám második személy ugyanakkor az olyan határozottan narratív szövegekben, mint a *Feketemunka* versei, arra is alkalmas lehet, hogy a megszólítás révén bevonja az olvasót a történetbe, ezzel is közelítve őt a szöveg valóságához.

Váltakozik azonban, hogy a beszélő milyen idősíkból tekint az eseményekre. Több esetben egyértelműen az írás jelenéből emlékezik vissza (például *Tide; Nyolcezer-öttszázötvennégy*), de van, ahol a feketemunkás jelenéből tekint előre a jövőbe (például *Emberfarsang...*), és van, ahol a beszéd pozíciójának kijelölése nélkül, jelen időben zajlik a feketemunkás története (például *Himnusz egy lapáthoz*). Az idősíkok aktív mozgatása azonban a *Szerelem* című versben nem termékeny zavart okoz.

Itt az első sorok alapján a beszéd jelene az a pillanat, miután a főnök leszidja a beszélőt („Még csak negyedik napja dolgozol / De már főnök-agyad van / Néhány perce ordították le a fejedet”), a vers azonban néhány sorral később szinte észrevétlenül kijelöl egy másik jelent, az előző éjszakát („Egész éjtel nem aludtál / Holdkóros vagy egy kicsit / Ilyenkor minden eszedbe jut / Miközben a sötétre figyelsz”), és ebből a szituációból villant fel különféle, időben elkülönülő emlékfoszlányokat, többször utalva egy-egy sor erejéig arra, hogy nem tud éppen aludni. Így aztán a szöveg végén a verskezdő szituációról már jövő időben beszél („Másnap le fogja ordítani a fejedet a főnök”). És bár központi állítása a szövegnek, hogy a beszélő holdkóros, ez mégsem magyarázhatja a zavart, ugyanis a jövőbeni eseményekre (például „Majdani feleségeddel stoppoltok”) való utalással egyértelművé válik, hogy a vers beszélője valójában nem a holdkóros személy, hanem valaki, aki rá emlékezik vissza.

Az idősíkok váltakozásának valódi oka a kötet legtöbb hosszúversére jellemző asszociációs szerkesztésmód, ami az esetek túlnyomó részében megmarad egy vagy két asszociációs ugrásnál, vagy mindenesetre kisebb ugrásoknál. Így tehát ha valamennyire megfigyeljük is, de a hétköznapi gondolkodás leképezése válik a versek fő szervezőelemévé, ami a kimunkáltság, a megalkotottság érzése ellen hat. Hol egy, az írás jelenében történt esettől ugrunk vissza a korábbi feketemunkás lét napjaihoz (például a *Mosatlan póló* című szövegben egy éppen olvasott újságcikkától egy balatonszárszói építkezés emlékéhez), hol pedig a feketemunkás lét napjaitól egy még korábbi esethez (például az *Egyiptomi* című versben az óriási legyektől a gyerekkori emlékekhez). Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem metszi le a szöveg ezeket az első pillantásra akár fölöslegesnek is tételizhető mellékhatásokat, amik néha csupán arra szolgálnak, hogy bevezessék a kötet címében egyértelműen kijelölt tárgyat, néha pedig egyenesen el is térnek attól. A válasz leginkább az lehet, hogy így a szövegek egyszerre teremtenek közvetlenséget és mutatnak rá az emlékekhez való hozzáférés közvetettségére is. Nincsenek makulátlan gondolatmenetek vagy törésmentes visszaemlékezések, és ez fokozza az elbeszélés hitelességét. A metapoétikus kiszólások is ezt a célt szolgálják: az olyan sorok, mint például „A jegyzetfüzetedben az szerepel hogy ide jó lenne valamiféle teremtéstörténet”, a versbeszélő és az olvasó közötti távolságot bontják le.

És ezt a távolságot szünteti meg egészen másképpen a kötetben végighúzó huszonhét, számozott vignetta is, amelyekben kommentár nélkül (még értelmező verscímek sincsenek), idézetek révén találkozunk a feketemunkások gondolataival. A versekben idézett megszólalók ráadásul jellemzően valakihez beszélnek, aki természetesen az interjúvoló, de az olvasás során végeredményben maga az olvasó válik a közlések címzettjévé. Így pedig kénytelen bevonódni és kontextust teremteni, jelentőséget keresni a néhány sor erejéig felvillantott beszédhelyzeteknek.

Amennyiben két, a közelmúltban megjelent, szociografikus jegyeket is hordozó verseskötetet, Juhász Tibor *Amire telik* és Borbély Szilárd *Bukolikatájban* című könyvét a depriváció és a kiszolgáltatottság ábrázolása két végpontjának tekintjük, a *Feketemunkát* valahol a kettő között helyezhetjük el. Juhász kötetéhez képest Lövétei szövegei jóval többet kezdenek a saját megalkotottságukkal, versszerűségükkel, de közben Borbélyval ellentétben nem a mítoszt mint nyelvet (vagy a történetek valóságtól való elemelésének valamilyen más módját) alkalmazva mutatják meg „a minden történetben és elbeszélésben ott lévő lehetséges többletet”.²

A *Feketemunka* tehát végeredményben a deprivációt önmagában igyekszik feldolgozni, és itt nagyon fontos rámutatni arra, hogy Lövétei nem a feketemunkások helyett beszél, hanem velük. Ennek a legszebb megnyilvánulása a már említett, drámaformában írt *Krumplis gulyás*. Itt a többi versből már megismert Lacika mint Első munkás szerepel, és a *Macbeth*et olvassa, miközben a másik három munkás gulyást szeretne főzni a munkásszállón. A két világ, irodalom és munkásszálló közti kapcsolatot éppen a gasztronómia teremti meg. A *Macbeth* negyedik felvonásának elején a három boszorkány azt sorolja, milyen furcsa hozzávalókból készítenek főzetet, mielőtt *Macbeth* megjelenne a színen, hogy jósoljanak neki. Az Első munkás tevékenysége gyakorlatilag végig abban merül ki, hogy ezt a jelenetet olvassa, a többi munkás pedig mellette azon vitatkozik, hogy egynek-e kutyakonzervből főzött gulyást. A munkások beszélgetését a hosszúverseket is meghatározó asszociációs felépítés jellemzi, így kerül szóba még két évvel kapcsolatos történet: az, hogyan adott a Harmadik munkás nagyapja '44 telén bujkáló német katonának krumplit, akik ott helyben nekiálltak a „sáros-agyagos nyerspityókának”, illetve az, hogyan vágta el a Negyedik munkás haverja a kötelet, amin cigányok ereszkedtek le a dögkútba egy frissen beledobott lótetemért.

Ami szembeötlő, hogy nem a *Macbeth* fantasztikumának rendelődik alá a munkások valósága, hanem inkább fordítva, a kutyakonzerv, a nyerspityóka és a döghús helyezi új kontextusba Shakespeare szövegét, izgalmas kontrasztot képezve a dallamos, rímes formában sorolt szörnyűséges hozzávalók és a hétköznapi természetességgel elmesélt szörnyűségek között. Azaz nem a szépirodalmi szöveg bevonása teszi izgalmassá a munkások beszédét, hanem éppen mintha a *Macbeth* szépirodalmisága válna kérdésessé a párhuzamba állítás által. Ez pedig Esterházy Péter Tar Sándorról írott, és gyakran – például a jelen kötetéről szóló egyik kritikában is – idézett mondatának megkérdőjelezésére készíthet bennünket: „akik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud”. Lövétei kötetéből ugyanis éppen az derül ki, hogy a feketemunkások is tudnak beszélni, csak oda kell rájuk figyelni. A feketemunka és a nagybetűs Kultúra viszonya végighúzódik a kötetben, profanizálódik például a szőlőmunkásokról szóló bibliai példázat (*Az utolsó munkás*) is, de legexplicitebben talán *A Törpikében* című versben kerül elő a kettő kapcsolata: kiderül, hogy a munkások tudtukon kívül is hexameterben beszélnek, ahogy azt a vers utolsó sorai be is mutatják.

Ez a gesztus is rámutat arra, hogy a *Feketemunka* bár az egyén élményeire alapoz, de sikerrel viszi végig azt a vállalást, amit már az első vers, a *Baráber-CV* megalapoz: hogy a közösség könyve legyen. Fontos, hogy ezt a közösséget Lövétei nem képviselni akarja, hanem felmutatni. De nem úgy, mint egy, a társadalom többi részétől elkülönült rezervátumot. A *Feketemunka* a jól kiválasztott formának köszönhetően a saját komplexitásában, irodalmian, de nem irodalmiasan teszi láthatóvá azt a valóságot, amelyben a feketemunkások helyzete is értelmezhető. A maga humorával és nehézségeivel, kilátásaival és kilátástalanságával, múltjával és máig ható örökségével.

² Borbély Szilárd: Szinopszis: *Bukolikatájban*. In: Uő.: *Bukolikatájban*. Budapest, Jelenkor, 2022, 113.